

Kelecsényi László

Merre vagytok?

Azokról, akik már nincsenek itt.
De: voltak – s lesznek.

Mintha mára súlyát veszítette volna a tevékenysége. Pedig nagyra nőtt szakmai rangja keletkezett a maga idejében. Irodalmi véleményvezérnek számított, adtak a szavára az olvasók, s ami nagy dolog, az írók is. Három hónappal volt fiatalabb nálam, de a szakmai sarzsiban nagy öregnek számított. Ha Ottlik propellerének hasonlatát folytatnám, ő legalább ezredesi rangban szolgált, ahol én legfeljebb főhadnagy lehettem volna. Többet is áldozott a szakmájáért, esztéta maradt az utolsó leheletéig, míg én átszálltam egy másik csavargőzösre, melyen a mai napig haladok, a nem tudom hol lévő cél felé.

Hódolt a nagyok előtt, s keresztvíz alá tartotta a kezdőket. Rossz kereskedelmi hasonlattal élve, árumegállító jogot szerzett magának az irodalmi élet országútján. Honnan, kitől kapta? Erre nincs válasz. Ez egyszer csak lesz az embernek. Egyszer csak úgy kezdenek reá tekinteni, hogy ő az az irodalmi úriember, aki elé kitesszük a portékánkat, s majd beárazza, az mennyit ér. S csodák csodájára a tollforgatók elfogadják a döntést. Mígnem jön egy újabb kóborló horda, s felrugdossák a műveket hírnévre váltó megmondó ember védtelen pultját. Újabb Erős Jánost is hoznak, nem ételízesítőt, az Pista, hanem aki átveszi az ezredes szerepét, s rögtön altábornagyként jegyzi magát, fittyet hányva a közönség, az olvasók igényeire, azaz a közösségére.

Nem élt hatvan évet sem. Eltűnt az utókori sikerlistákról. Az enyémről nem. Számít ez valamit?

*

Balzac a Lukácsban. Igen, nem tévedés. Honoré de Balzac a Szent Lukács gyógyfürdőben. Fenn a teraszon, a nevezetes kőkorlát előtt. Persze, hogy egy filmjelenet, nem valóság. De tényleg hasonlított rá. Kísértetiesen. És ő is író volt. Csak nem írt olyan sokat, mint másfél évszázaddal korábbi párizsi kollégája. Az ellenzékiség aurája vette körül. Hogy ezeknek nem, nekik semmiképp sem. Nem szabad. Nem érdemes. Pedig nagyon jól írt. Élvezettel lehetett olvasni. Talán ezért is választották a másik író

szerepére. Szinte csak vágóképként jelent meg a színes magyar filmben. *Elveszett illúziók.* Egy karriertörténet a mai Pesten, illetve az akkori, 1983-as fővárosban. Megtűzdelve civilekkel, nem színészekkel, akik saját magukat formázzák a kamera előtt (Ács János, Szász János rendezőtanoncok, Bikácsy Gergely, Vásárhelyi Miklós filmdramaturgok). S köztük ő, a rejtélyes fickó, aki kihasználva a hatalom réseit, szorgosan szökött meg a karrierje elől. Nem adta oda magát, még részletekben sem. Ellavírozott: a „szabadon lebegő" értelmiségi karakter-szerepét adta a darabban, melyet nemhogy nem ő írt, de még dramaturgja sem tudott lenni. Talán nem is akart volna. Írt is, rendezett is, de nem a sorsát – azt valahogy egyikünk sem tudta. Csak kicselezni a sorsot – talán ebben a szerepben alakított nagyot. Végül mégis feladta. Elment saját lelke erdejébe, mint a nagyon öreg és nagyon bölcs medvék, meghalni. Pedig akkor már javában más szelek fújdogáltak a fák felett. Ám ez már nem tudta őt se meghatni, se érdekelni. Kiutálta magát a világból.

*

Mozart szelleme lebegett körülötte. Mintha feltámadt, s új életre kelt volna a géniusza. Kedd reggelente siettünk a speckolljára. Előadta a megjelenés alatt álló könyvét. Akkor évekig tartott, míg egy elfogadott kézirat a szerkesztő asztalától eljutott a könyvesboltok kirakatáig.

Mozartból én már kaptam egy korai fertőzést. Egyetemi csoporttársam, egy zeneőrült filosz szombat esténként szeánszokat tartott a lakásán. El-eljártam hozzá, noha akkor csakis Beethovent imádtam, az éppen bicentenáris zeneszerzőt, de 'Wolfi' sem volt idegen tőlem. Szombaton esténként és kedden délelőtt is csak Mozartról esett szó. A Majakovszkirály utcai leányszobában csak a lemezjátszó beszélt – semmi szöveg. Kedden, a speckollon meg csak szpícs – nem akármilyen, de zene nélkül.

Zenefilozófia – ha van ilyesmi? Nem is esztétika, több annál. Mondom: filozófia.

A szombat esti házigazda szilárdan hitt abban, hogy igenis létezik ez a diszciplína.

A keddi óralátogató társam, aktuális szerelmi kapcsolatom, egyáltalán nem.

Összehoztam őket. A két huszonéves lány nemigen vitatkozott, csak bennem zajlott a disputa. Ők jól elvoltak énekesnői vágyaikkal. Végül egyikükből sem lett Brünhilde, sem Cso-cso-szán, de még Liu sem.

De nem róluk kell megemlékezni, mert szerencsére mindketten, boldogan vagy boldogtalanul éldegélnek az európai kontinensen.

Mozartban élt a 'tanár úr', aki alig pár évvel volt idősebb nálunk. Az ő zenéjét fordította vissza a mindennapi életre. Rajta kívül más nem tudta ezt produkálni. Olyanok szép számmal akadtak, akik egy-egy zenemű megértetésébe belevitték egész személyiségüket, és sikerült a mutatvány, valami átjött a soron lévő géniuszból. De Mozart! Őt így nem lehetett megközelíteni. Csak fordított úton lehetett eljutni hozzá.

Aztán megjelent végre a könyv. Olvasni lehetett, amit élőszóban kaptunk tőle. Csak az operáiról írt, de abba beleszorult minden, amit tudott, amit el akart mondani róluk, nekünk. Átjött valami a betűk sorából, azt hiszem, a lényeg. Nem múlt el a hatása. Ha Mozart szólal meg az operaszínpadon vagy a lemezjátszón, ő is beszél. Mindketten mondják a magukét, s ez nem okoz gondot. Sőt, így a jobb.

*

Nem szabad elsőre nagyot dobni. Ez csak atlétikai versenyeken vezethet jó végeredményre. Filmrendezőnek jobb, ha lépésről lépésre fejlődik, lesz egyre sikeresebb. Persze megvan a varázsa az opera primának, az első filmnek, különösen, mióta az új hullám jó időre átvette a hatalmat. Aztán el is veszítette, ugyancsak jó időre.

Vele indult egy nemzedék, a fiatal magyar film új generációja. Aztán még sokszor megtörtént ez az újakra készülő indulás, de ők tényleg mások voltak, valóban másképpen 'tapadt fejükön a haj'. Utakat törtek, hitben, gondolkodásban, szellemi erőtérben. Mindegyikük megcsinálta a maga 'így jöttem' filmjét. Jancsó is, Szabó is, de elsőként ő. Nagyot szólt. Nem a külhoni fesztiváldíja miatt, hanem a felnőtté válás, a másokért való felelősségvállalás drámájának filmre vitele által. Költői műveket álmodott, de nagyon éberen. Később is ezt tette, de egyre kisebb sikerrel. A világ is kiszaladt alóla, az a világ, amelyik korábban igényelte ezeket a már-már kegyetlen önvizsgálatokat. Nem kellettek a tiszta tekintetű filmhősök – léha, beteges, hazug figurák, ellenjátékos alakok népesítették be a vásznakat. Ő megmaradt annál a finomra hangolt, mindig is zenei szerkesztésű elbeszélésmódnál, amit a másra irányuló divatok kiszorítottak a kánonból. A többiek filmjei nem a vágószobában teremtődtek meg, hanem forgatókönyvírói magányban vagy fél-amatőr nem-színészek hevenyészett, csökevényes párbeszédeiben. Zenei szerkesztés? Ugyan már, ki veszi észre?

Csinálta tovább, s a végén magától értetődőnek tűnt, hogy egy operafilm forgatásában jusson csúcsra ebben a folyamatban. Ráadásul nem egy népszerű, közismert dalművet választott – egy majdnem feledett mitológiai históriát –, a halhatatlan szerelem megdicsőülését.

Ültünk a gyártásvezető szobájában, s a tervezett film jelmezeiről folyt a szó, hogyan öltöztessék a színészeket, hogy az egyszerre korhű és kortalan legyen. Benne jártunk a tavaszban, nyitott ablakon áradt be a fény, lélekben talán még zene is szólt, az ő fülében egész biztosan. Egyszer csak látom ám, hogy a szoba túlsó sarkából rám mered a tekintete. Néz, azokkal a kéktiszta szemeivel, mintha belém akarna látni. Aztán fölkel, és elindul felém. A többiek figyelme feltámad, mi lesz itt, mi történik majd? Lassan közeledik, csak néz bűvölten, aztán megáll, s lehajol hozzám. Senki sem érti az irántam támadt kitüntetett figyelmet.

Ez az, mondja, ilyen anyag kell nekem. Megérinti rövid ujjú, világoskék gézingemet.

Szerezzetek belőle, lehetőleg sokat.

Boldog lelkek az ilyenek.

*

Balszerencséje mindenkinek lehet, de csak okos emberek tudnak belőle profitálni.

Ezt a jelmondatot hangoztatta többször is, főként az előadásaiban, melyeket általában szerettek a hallgatók. Különben elég ellentmondásos volt a megítélése az egyetem berkein belül. Most történelemórát kellene tartanom, hogy a kevésbé tájékozott és jóval ifjabb olvasók is mindent értsenek.

Távirati stílusban tehát: tanítványa volt a világhírű magyar filozófusnak, akit hol kizárt, hol bezárt soraiba a hazai állampárt; ezért őt is büntibe helyezték, egy peremvárosi általános iskolában lehetett magyartanár; megpróbálta visszacselezni magát a tudományos életbe, ezért engedett a 48-ból, később a 68-ból is; akkor került végre igazán számára való pozícióba, amikor már visszaszívták a gazdasági és az alig-alig csordogáló politikai reformokat; a sarokba szorított ifjú nemzedék ezért egyszerűn szólva árulónak tartotta.

Rengeteget írt. Sokkal többet, mint kellett volna. Alig néhány könyve, sőt, talán csak egyetlenegy maradt fenn az idők rostáján, a drámairodalom klasszikusait elemző munkája.

Csattanós anekdota szólt erről a termékenységről. Kérdezik a fiatal feleségét, min dolgozik, mit is ír most a férje. A válasz: huszonöt ívet.

Remek előadó volt. Nyomdakészen fogalmazott. Nyilván a könyveit is diktálhatta. Figyelt a hallgatóira – nem azért, hogy jelentéseket fogalmazzon róluk. Tűrte, sőt, kívánta a vitát. Kissé hamiskás mosollyal leste, hogyan keveredik igazság a hamisságba, hogyan közelítünk – jogos a többes szám, mert magam is a tanítványává váltam, kétféle értelemben is – a hasznos kompromisszumokhoz. Aki nem ezt tette, aki nem döb-

bent rá, hogy itt bizony tényleg gúzsba kötve táncolunk, miként egy másik egyetemi oktatónk hajtogatta, annak semmilyen jövője nem volt a hazának akkor még egyáltalán nem nevezett országunkban. El is mentek, jó páran, folyamatosan. Boldogultak, ahogy tudtak, jól kevesen. Ő itt boldogult, s lett a legfelsőbb politikai vezetés, nem kegyence, csakis kedveltje. Rá is fizetett a rengeteg munkára és a sok kompromisszumra. Nem élte túl a hatvanadik évét.

*

Egy fontos mondatot kaptam tőle. Nem kölcsönbe, ajándékba. A filmgyárban elkerültük egymást, ő sem a balsorsú színészről elnevezett kávézóban élte a szakmai életét, s az ötlépcsősben sem, ott aztán végképp nem. Szakmai lábjegyzet: az ötlépcsősnek nevezett műintézet a Varsó utcában székelt; nevét az alagsorba vezető lépcsők számáról kapta; rendszeres látogatói számára néha többnek tűnt a felfelé vezető grádicsok száma, a lenn fogyasztott nedűk mennyiségétől függően.

Először az Egyetemi Színpadon találtam szemben magamat vele. Az *Oldás és kötés* elhíresült premier előtti vitájáról lemaradtam; az *Így jöttem* első láthatásán már jelen lehettem. Aztán csak csodáltam, csak rajongtam érte, meg némi tanácstalansággal fogadtam újabb és újabb pályafordulatait, mert akadt belőle néhány. Aki hosszú életet él, készülhet rá, hogy méltatói szakaszolni fogják. A kilencvenes évek elején, mikor súlyos betegséggel kórházba került, a hetilapnál, ahol akkor éppen dolgoztam, már szóltak, hogy készüljek a nekrológja fogalmazására.

Feltámadt. Rendezett egy talányos, butaságpukkasztó, bohóckodva romboló-építő játékfilmsorozatot. Ekkortájt futottunk össze egy Filmszemlén, valami vitaszerűségen. „Qrva jó a könyved" mondta csak úgy, futtában, a *Hyppolittól Werckmeisterig* című magyar filmkalauzomra célozva.

Azóta viselem a mondatát, mint egy kitűzőt, mint egy kitűntetést.

Részletek a szerző Ünnepi Könyvhétre megjelent kötetéből

Kelecsényi László: Merre vagytok?
(Azokról, akik már nincsenek itt. De: voltak – s lesznek.)
Gondolat Kiadó, 2021.